

Размена становништва између Грчке и Турске. — 1. *Ойшши ѓреглед.*¹ У међувремену од 1922.—23. год. извршила се велика размена становништва између Грчке и Турске, која је захватила скоро 2,000.000 душа. Ово кретање становништва достиже много веће размере ако се урачунају и многобројне миграције Јермена.

У Европи, у границама нове грчке државе, увећане од 1913. год. Епиром, јужном Македонијом, западном Тракијом, многим егејским острвима и Критом, мухамедански елеменат био је сразмерно мали (око 400.000 душа). Знатнија група мухамеданског становништва (око 25.000) насељавала је Крит. Ови су говорили грчки и водили потпуно исти живот као остало становништво православне вере. Највећа средишта мухамеданског становништва налазила су се у северној Тесалији, у Македонији око Солуна, Кожана, Кајлара, Дrame, Сереза и Кавале. Мухамеданци су у Грчкој представљали већином старе становнике, који су примили Ислам.

У Малој Азији стање је било сасвим друкчије. Тамо су Мухамеданци чинили већину становништва, и ако многи од њих нису били туранског порекла, већ стари становници који су постепено прешли у Ислам. Осим њих, овде су живеле врло компактне и често велике групе хришћанских народа. На висоравнима источног дела Мале Азије било је насељено око 2,000.000 Јермена, док их је у вилајетима Сиваса, Трапезунта, Ангоре и Адане живело око 300.000. Затим Грци, насељени поглавито дуж приморја: 150—200.000 у области Трапезунта, мање групе у јужном приморју, између Адалије и Адане, а највећи број (преко 1,000.000) на западним обалама и равницама од Бруссе до острва Рода. Поред тога, мање групе грчког и јерменског становништва биле су насељене у унутрашњости Мале Азије. Пре рата запажен је код хришћанског становништва у Малој Азији постепен, али сталан, прираштај док је наталитет мухамеданаца био у опадању.

Напослетку, Хришћани су били веома многобројни у старој турској престоници Цариграду, где је грчки елеменат увек чинио знатну мањину. Према попису од 1924. год. у самоме Стамбулу, који представља најчистији турски део Цариграда, живело је 100.000 Хришћана. Кад се урачунају и Хришћани, који су насељавали северне крајеве града и обале Босфора, од 924.000 цариградских становника било је само Хришћана 250.000. Свакако да је пре рата хришћански елеменат представљао трећину цариградског становништва.

Проблем народних мањина (ма да је он овде више изражен у верском него у етнографском смислу) различан је, дакле, у Грчкој и Турској због огромне разлике у броју потлачених народности. Природно је да су симпатије многобројних малоазијских Хришћана увек биле на страни њихових европских саплеменика. Услед тога су Јермени помагали руску инвазију 1915. год., а Грци Веницелосове војнике 1920. У Турској је још од времена Абдул Хамида заснована идеја о реконституцији отоманског јединства протеривањем и потпуним уништавањем Хришћана у Малој Азији. Услед тога настају крајем XIX века ужасни покољи Јермена, који су се понављали у више махова, достижући највеће размере за време Великог Рата. Покољи су праћени протеривањем заосталог јерменског становништва у Месопотамију. 1919. и 1920. год. протерани су Грци и Јермени из области Трапезунта у планине око Битлиса и тамо су, према извештају енглеских и америчких оче-

¹ Raoul Blanchard: The Exchange of populations between Greece and Turkey. The Geogr. Review, New-York. July 1925.

видаца, потпуно уништени. Уз то је грчки пораз 1922. год. повукао за собом већину Грка из западног дела Мале Азије.

Тако је 1922. год. питање хришћанског становништва у Малој Азији било скоро већ решено. Али ангорска влада, непоколебива у својој логици, желела је да доврши свој задатак. У преговорима за мир тражила је, да се сви Хришћани иселе из Турске, а мухамеданско становништво из Грчке да се пресели у Малу Азију. Велике Силе одобриле су турске захтеве, и Лозанским Уговором (1923.) формулисани су услови за размену становништва.

Јермени насељавају данас три области. Једни су прешли у источни део Јерменске, који је припао Русији и сачињава Јерменску Социјалистичку Совјетску Републику. Око 80.000 избегло је у Сирију и населило област око Халепа. Неких 65.000 прешло је из Цицилије, Трапезунта и западног дела Мале Азије у Грчку. И поред овога, извесан број Јермена задржао се и даље у Цариграду и где где у Малој Азији.

Мигрирање грчког становништва није још завршено. Као што је поменуто, већи део пребегао је у Грчку још 1922. год. Они су се постепено населили у грчким областима где је становништво дотле било разређено, поглавито у Македонији и западној Тракији. За цариградске Грке Лозански Уговор утврдио је, да сви они који су живели у Цариграду пре 30. окт. 1918. год. имају се сматрати становницима Цариграда. Услед тога из Цариграда се иселило само 35.000 Грка, а из европског дела Турске 18.500. Исељавање Грка из Мале Азије било је знатно већих размера. Услед ових миграција прешло је у Грчку скоро 1,500.000 Грка. Тиме је наметнут грчкој влади проблем о њиховом насељавању по грчкој територији. У самој грчкој Македонији било је крајем лета 1924. год. 660.000 грчких досељеника из Мале Азије. Међутим имања која су напустили мухамедански досељеници из Македоније нису могла задовољити ни 40% грчких досељеника. Услед тога је настало познато насилно исељавање словенског елемента из северне Грчке, на чије су место насељавани Грци.

Миграције Мухамеданаца из Грчке у Малу Азију потпуно су завршене. Иселили су се сви мухамедански становници (до 25. нов. 1924. год. 353.000), осим оних из западне Тракије, и Мухамеданаца арнаутског порекла, који су Лозанским Уговором задржали право становања на грчкој територији. Многи су против своје воље пошли у Малу Азију, где су насељавани без икаквог плана. После грчког пораза у Малој Азији Мухамеданци су због свога верског фанатизма попалили многа хришћанска насеља, те мухамедански досељеници из Грчке нису имали где да се населе. Многи досељеници морали су да живе у вагонима на железничким станицама, док су други подизали шаторе и земунце, довијајући се на разноврсне начине како ће се заклонити.

Ове тешке погодбе за насељавање биле су од великог утицаја на живот досељеника. Као последица тога настале су међу њима многе болести и велики помор. Сами турски листови цитирају један случај који се десио у Алашехру, где се доселило 120 мухамеданских породица из Македоније. За кратко време болест и крајња исцрпеност покосили су 100 досељеника. Од 900 насељених у Сеуци 250 већ је помрло. Они које је смрт поштедела не могу се дуго одржати у животу, јер немају никаквих средстава. Већином су без новца; немају земљорадничких справа, ни домаћих животиња, а врло често ни кућа за становање. Због тога се најчешће одају просјачењу.

Значај миграција за Грчку и Турску. — Миграције су извршене с великим тешкоћама. Досељеници су махом насељени у областима које

нису сличног рељефа са земљом матицом. Наишли су на сасвим друкчије привредне и економске погодбе. Планинци, рибари и становници равница населили су се силом прилика у крајевима којима су се тешко могли прилагодити. Изабрати за њих згодну географску средину у земљи где су се доселили захтева много пажње и дуго времена. Поред тога, Грчка је потпуно неспремна примила одједанпут бујицу избеглица у време највећег унутрашњег хаоса. С друге стране, Турска, и ако је имала више времена и мањи број досељеника, била је потпуно немоћна због рђаве администрације. Услед тога су и последине поменутих миграција морале бити у почетку неповољне.

Грчка је ипак више добила овим сеобама него Турска. Она је примила много већи број становника од Турске, којој је у замену дала свега 353.000 Мухамеданаца. Миграцијама је Грчка добила најмање 1,100.000 становника више него што је дотле имала. Досељеници су већином земљорадници, елеменат којим Грчка никад није била богата. Грци су се од вајкада бавили морепловством и трговином, живећи поглавито у градовима. Услед тога земљорадња није код њих никад била развијена. Чак и богата тесалијска равница није обрађивана како треба. Од 660.000 Грка, који су населили Македонију и западну Тракију, 420.000 су земљорадници. Поменуте миграције биће, дакле, од великог утицаја на развитак земљорадње и сеоског живота у Грчкој. Међу досељеницима има и знатан број одгајивача свилене бубе и произвођача ћилимова.

Турска, с друге стране, изгубила је велики број становника који су за њу представљали знатну економску вредност. Од 1914. она је изгубила 3.000.000 Хришћана. Губитак је у толико већи кад се узме у обзир карактер становништва које се иселило. Јермени су били највештији трговци у Турској, и од њиховог одласка трговина је сведена на минимум. У извесним крајевима, као у Цицилији, Јермени су били одлични земљорадници. Грци из западног дела Мале Азије бавили су се земљорадњом, индустријом и трговином. Губитак овог корисног становништва само је у неколико надокнађен мухамеданским досељеницима из Грчке, који су по природи вреднији и предузимљивији од својих сународника у Малој Азији. Последице исељавања хришћанског становништва из Турске већ су јасно изражене. У Бруси на пр. где су 20.000 Хришћана замењени са 2500 Мухамеданаца, индустрија свиле знатно је опала. У Адани и Тарсусу, по сеоби Хришћана, ишчезла је и индустрија ћилимова. На другим местима запуштени су маслињаци и виногради. Производња опијума, маслиновог уља и плуте такође је у опадању. Цереалије се сад увозе у знатној количини из других земаља, мада је пре рата претицало и за извоз. Укратко, мигрирањем грчког и јерменског становништва потпуно је поремећена економска организација целе земље.

М. С. Радовановић.

2. *Дешаљби о усељавању у Грчку.*¹— Нова је Грчка актуелно позориште миграција, које по свом броју и по својим социалним посљедицама немају аналогије него у инвазијама на почетку средњег вијека. 1,500.000 исељеника, који су дошли из Мале Азије и источне Тракије, населило је за двије године област, која није бројила више од 5 мил. становника, а земља за обрађивање износила је само једну четвртину цијеле површине.

¹ J. Ancel: Annales de Géographie, Les Migrations de peuples dans la Grèce auctuelle. 15. маја 1925. стр. 277—280.

Никада у модерно доба није постављен такав демографски проблем, осим у Сједињеним Државама америчким, које располажу пространим и богатом површином за европско исељавање.

а) У с е љ а в а њ е. Као што је у претходном чланку речено, почетак је *конвенција о измјени грчкога и турскога становништва*, потписана у Лозани 30. јануара 1923., 6 мјесеци прије потписа уговора. Први члан гласи: „Почеће се 1. маја 1923. обавезном измјеном турских држављана грчко-православне вјере настањених на турској територији и грчких држављана муслиманске вјере на грчкој територији.“ Други члан искључује „грчке становнике Цариграда“ и „муслиманске становнике западне Тракије“. Мјешовитој комисији, која се састоји од 19 чланова, бијаше повјерено да припази на примјену конвенције.

Прије обавезне измјене дошло је до својевољног исељавања Грка из Мале Азије, особито из Смирне због катастрофе грчке војске у септембру 1922. Не може се ни приближно оцијенити број тих исељеника. Од тога времена до јануара 1925. прешло је у Грчку 1,480.000 исељеника, од којих је отприлике трећина дошла из источне Тракије, а остали из Анатолије. Од тога броја било их је 10—15% Јерменаца, а остали су по вјери и језику Грци, већином земљорадници (60%). Противно члану 4. конвенције о измјени били су задржани у Турској здрави људи, који су за вријеме рата били послани у унутрашњост Анатолије и који су за вријеме примирја у Муданији послани као радници. Избјеглице се састоје понајвише од жена, дјете и старца. Неки су могли да донесу нешто средстава да могу живјети (200.000—300.000). Већина су без ичеге (нешто мање од милиона). Многи си оставили домаће огњиште усред љета, нијесу имали на себи него лака одјела. Они су издржали карантен, а затим су били привремено смјештени у баракама у Солуну, или под чадорима у Тесалији, Епиру и на Крфу. Особито пада у очи прелаз 50.000 Арменаца у Кавкаску Армененску Републику.

У замјену 350.000 „Турака“, боље рећи Муслимана понајвише из Македоније, уступило је мјесто и отпутовало у Анатолију.

Проблем бијаше дакле да се даде зараде и да се окуће више од 1 милиона гостију у Грчкој, коју је природа учинила тако мало гостољубљивом, колико по њезиним морима, толико по њезиним брдима.

б) С м ј е ш т а њ е. План за смјештање било је дјело Друштва Народа. Протоколом од 29. септембра 1923. потрављеним 19. септембра 1924. основан је *аутономни уред за смјештање избјеглица*. Овај је био ратифициран у грчком парламенту 7. јуна 1924., али он функционише од 11. новембра 1923. под предсједништвом посланика Сједињених Држава у Цариграду Г. Morgenthau-а. Зајам од 12.300.000 фунти стерлинга био је закључен у Енглеској, у Сједињеним Државама и у Грчкој, а био је гарантован приходима нових провинција (монополи, царина, дуван, биљега итд.), којима управља интернационална финансијска комисија. Дуг је био покривен 5 пута у Атини, а 23 $\frac{1}{2}$ пута у Лондону.

Уред је био опскрбљен не само овим изворима него и помогнут још и приватним поклонима као од „Near East Relief“ и „Save the Childrens Fund“. Први фонд је дијелио суко, покриваче, рубље, обућу, одјела; све је долазило из Америке као добровољне пошиљке. Други фонд дијелио је храну. Уред за смјештање избјеглица примио се тешког проблема, да смјести ново становништво, а да тиме не омете старо. Он је раздијелио избјеглице на категорије: земљораднике, раднике и трговце. Он је заузео 3 врсти земљишта, у Македонији у западној Тракији и земље у равницама:

земље напуштене од македонских муслимана;
 земље купљене у западној Тракији (гдје муслимани нијесу подвргнути измјени);
 земље, које су прелазиле извјесну површину, биле су експромиране од државе.

Што се тиче градског становништва Уред је дао саградити преграђа у великим варошима. Вароши су ницале као печурке из земље.

в) Земљорадничке колоније. 90% земљорадника било је смјештено у Македонији и западној Тракији, гдје су пространа земљишта за обрађивање припадала великим власницима или држави. Запреке су настале нарочито од тешкоће транспорта грађевинског материјала, пољопривредних справа, сјемена и хране. У годину дана (до 31. октобра 1924) било је смјештено 116.237 породица, а смјештање још увијек траје. Ове су избјеглице примиле 92.309 глава теглеће марве, 23.190 плуга, 943.530 ока жита и више од 125 мил. драхми позамљених од народне Банке. Они су смјештени у 50.000 кућа, што су својина муслимана, који подпадају под измјену; у других 50.000, што је саградила влада и у 9.000, које је саградио Уред, не рачунајућ још других 25.000 кућа, које се завршавају.

Куће су грађене по истом опћем типу: 2 собе, штала и хамбар; под без патоса, зидови од опека, од сухе земље, од зида или од плетера олијепљеног глином. Неке куће имају отворену веранду за сушење дувана. Неке мјесто стаје и хамбара имају шупу (у кућама рибара). Кућа — скелет од дрва, кров, врата и прозори — конструисана је од једног њемачког синдиката; избјеглице сами праве зидове од локалног материјала. Свака кућа кошта 12.000 драхми. На тај начин постоји интересантно прилагођивање средини, локалном животу.

Избјеглице су радници. У извјештајима атинске Народне Банке, која им је дала зајмове, констатује се, да су они увели нов начин обрађивања земље, а и увећали су њезину плодност. Берба дувана 1924. године двоструко је јача од ранијих година, а жетва жита нарочито кукуруза трипут је јача. Гајење свилене бубе донијели су Грци са Понта и из Битиније. Оно се врши по Пастеровом систему, а трансформираће Македонију и Тракију и увести ће у Грчку богатство Турске Азије.

Било је међутим на извјесним мјестима великих тешкоћа. Оне су долазиле често од саме природе ових приморских равница, у којима има још мочвара. Покушало се доста брзо са колонизацијом ниске, мочварне и пуне равнице Аргоса: хтјело се ту смјестити хиљаду породица, које су вјеште гајењу свилене бубе. Морталитет, који је пријетио услијед маларије, присилио је, да се прекине насељавањем, које ће бити предузето доцније, пошто се претходно изврши неопходно потребито исушавањем тла. Друге запреке јавиле су се услијед социјалног стања, н.пр. у Македонији, гдје грчке чифлије бијаху заузеле слободно земљиште одма по одласку муслиманских власника. Грчка је влада то поправила оштетом и купњом земље. Многе запуштене земље бијаху прекопане трактерима. На тај начин дошло се до новог земљишта за обрађивање и до новог мјеста за насељавање придошлица.

г) Варошке колоније. У исто вријеме нове су вароши ницале тако рећи чаробним начином или су се старе вароши трансформисале. Солун упола порушен од пожара 18. августа 1917., који је уништио цео центар вароши, реконструисао се и проширио је своју периферију новим преграђима: од 150.000 становника он се попео на 350.000 од 1922—1924. Атина—Пиреј нарасли су за 80.000 грађана, а у њиховој близини наста-

јале су нове вароши понекад и од 30.000 становника. Као у легендарним временима грчке колонизације, дато је тим варошима име напуштене метрополе (Нова Смирна, Нова Јаниа), или име јунака из доба борбе за независност (Баиронија). Друге су опет настајале на ивици пријестолнице, Кокиниа, Кесариани, Патраки. Све оне личе једна на другу са кућама од четвороугластога камена, од сирових и печених опека, понекад од бетона. У средини тих вароши је редовно веома елегантан базар. На тај је начин саграђено 18.000 кућа (80% двоспратних) у преграђу Атене и Пиреја до јануара 1925. Остале су варошке колоније створене у Елеузису, Воло, Водену (у Македонији), у Тракији, у Комотини, Ксанти, Дидимотихону (Demetisa) и Александрополису (Дедеагачу).

У исто вријеме са Грцима из Брусе и Смирне пренешене су у ове вароши нове или реновиране старе индустрије, које су биле извор богатства азијском приморју. Особито се истичу свила и ћилими. Може се рећи, да је пренешена из Анатолије цијела индустрија ћилима. Не говорећи о домаћим занатима, подигнуте су фабрике у Атени, у Новој Јонији (кооператива), и у Кокинији. Индустрију керамике, имитовану по оној у Кутахији, донијеле су породице, које су имале тамо своје радионице. Та индустрија цвате и извози се већ у Америку; она ће за грчку државну благајну представљати сигуран извор богатства и напретка.

Последњи дакле уговори створили су нову Грчку не само са гледишта територијалног, него и са економског и социјалног.

И. Синдик.

Полигонално земљиште.¹ — Тако су назвати нарочити облици, какви се виде у арктичким пределима. Има их две врсте. Једно су кругови или полигони код којих је унутрашња површина од блатњавог земљишта оивичена усправним камењем; друго су прави полигони, одвојени једни од других пукотинама. По овима нема већих комада камења, нити је било одабирања и издвајања финијег и крупнијег материјала, као што је то случај код првих. Ови се облици стварају тамо на глиновитим равницама и лако их је било објаснити, јер их виђамо свуда по алувијалним равницама и делтама, а постају пуцањем земљишта. Теже је било разумети постанак првих облика: стварање финијег материјала у средини и издвајања крупнијег, камења, по ивицама полигона. Постанак њихов се овако објашњава:

Запажено је да ови облици постају на терену састављеном од финијих и крупнијих елемената. А такав се терен тамо ствара или распадањем стена на месту, или су то старе морене, или уздигнуте обале где је пре деловала речна и обалска ерозија. Ту се ови облици стварају наизменичним мржњењем и одмржњавањем. У улегнућима пре створеним задржава се снег дуже. Већа влажност у њима чини ефикаснијим дејство честог замржњавања, при чему се стене ломе у све ситније комаде. При сваком смржњавању притисак који се врши на блокове стена тежи да их гурне ка површини и сувљој периферији; а скупљање при размржњавању избаца на место само fine честице. Тако се блокови мало по мало окупе по ивицама првобитне депресије. — Често блатњава површина полигона показује наборе, створене потиском који постоји услед издвајања и одабирања материјала.

¹ J. S. Huxley, Les „sols polygonaux“ et l'évolution des phénomènes de dénudation dans les pays arctiques. Annales de Géographie, № 187 XXXIV Année, 15. Janvier 1925.